

shëm se popujt e tjerë për vetëmohim dhe therori. Veçse kjo gatishmëri edhe e zë, edhe e lë. Dhe, pikërisht, këtu qëndron rreziku i madh për ata që vrapojnë kur ajo do të ecë me hap ose që ecin me hap kur ajo do të ndalojë. Franca ka raste që bie edhe në materializëm, dhe, në disa çaste të caktuara, idetë që mbushin këtë tru shumë të lartë s'kanë më asgjë nga ajo që të kujton madhështinë franceze, por kanë përmasat e një Misuri ose të një Karoline të Jugut. Ç'ti bësh? Gjigandja luan rolin e shkurtabiqes; edhe Francës së paanë i shkrepën ca çilimillëqe. Kjo është e tëra.

Kësaj s'ke ç'i thua. Edhe popujt, ashtu si yjet, kanë të drejtën e eklipsit. Dhe gjithçka do të shkojë më së miri, mjaft që drita të rikthehet dhe eklipsi të mos dëgjenerojë në natë. Agimi dhe ringjallja janë sinonime. Rishfaqja e dritës është e njëjtë me qëndrueshmërinë e unit.

Le t'i konstatojmë këto fakte me qetësi. Vdekja në barrikadë ose varri në mërgim është për vetëmohimin një rast i pranueshëm. Emri i vërtetë i vetëmohimit është çinteresim. Të braktisurit le t'i lëmë me të braktisurit, të mërguarit le t'i lëmë me të mërguarit, dhe le të kufizohemi t'u përgjërohemi popujve të mëdhenj që të mos kthehen shumë prapa, kur zmbrapsen. Nën pretekstin e kthimit drejt arsyes, nuk duhet të lëshohesh kokëngulthi në tatëpjetë.

Materia ekziston, çasti ekziston, interesat ekzistojnë, barku ekziston; por nuk duhet që barku të jetë e vetmja urtësi. Jeta e çastit ka të drejtën e vet, ne e pranojmë këtë, por, ama, edhe jeta e amëshuar ka të drejtën e vet. Medet! Edhe sikur të jesh kaluar, kjo nuk të pengon që të biesh. Kjo pasqyrohet në histori më shumë nga sa do të dëshironim të shihnim. Një komb është i shkëlqyer; ai shijon idealin, pastaj ngul dhembët në baltë, dhe kjo i duket e mirë, dhe në qoftë se ndalesh e pyet se si ndodh që ky komb e braktis Sokratin për Falstafin,⁷⁷ ai përgjigjet: «Është puna se unë i dua burrat e shtetit.»

Akoma dhe një fjalë, përpara se të hyjmë përsëri në përleshje.

Një betejë si kjo, që po tregojmë ne tani, nuk është gjë tjetër veçse një përpëlitse drejt idealit. Kjo është një prej fazave fatale, njëkohësisht akt dhe antrakt, i asaj drame, boshti i së cilës është një i dënuar shoqëror, kurse titulli i vërtetë është: përparimi.

Përparimi!

Kjo britmë që ne lëshojmë shpesh, përmbledh tërë aspiratat tona, dhe, në zhvillimin e mëtejshëm të kësaj drame, ideja që përmban kjo britmë, ka për të kaluar më shumë se një sprovë, prandaj ndoshta na lejohet që, në mos t'ia ngremë perden, të paktën të lëmë që të nëpërduket qartë drita e saj.

Libri që lexuesi ka para sysh në këtë çast, është fund e krye, në tërësi dhe në detaje, me gjithë ndërprerjet, përjashtimet apo dobësitë, ecja nga e keqja drejt së mirës, nga e padrejta drejt së drejtës, nga gënjeshtra drejt së vërtetës, nga nata drejt ditës, nga oreksi drejt ndërgjegjes, nga kalbësia drejt jetës, nga shtazëria drejt detyrës, nga ferri drejt qiellit. Pika e nisjes: materia, pika e mbërritjes: shpirti. Hidra në fillim, engjëlli në mbarim.